

Rolf Adamson

Statlig spannmålsexport i början av 1820-talet

1

När centrala ämbetsverk på 1600-talet började byggas upp i vårt land, ägnades i enlighet med allmänt merkantilistiska tankegångar stor uppmärksamhet åt näringsgrenar som kunde inbringa exportinkomster. Därför inrättades ett kommers- och ett bergskollegium. Jordbruket däremot figurerade i huvudsak indirekt i det byråkratiska mönstret, via skattesystemet och jordägandet, med kammarkollegiet och den därunder länge lydande lantmäteriororganisationen som engagerade.

Under senare delen av 1700-talet förmärktes dock i den allmänna diskussionen ett ökat intresse för jordbruket. Internationellt sett påverkade franska fyziokrater både tänkande och politik i åtskilliga länder i jordbruksvänlig riktning. Observatörer och popularisatorer av framgångsrik agrar praktik såsom britten Arthur Young vann många läsare inom högre samhällsklasser. I de nya strömningarna kunde ingå såväl a) att avskaffa äldre regleringar som ansågs hindrande som b) att skapa offentliga organ med överblickande eller pådrivande uppgifter.

Ett flitigt diskuterat exempel på den förra kategorin var friare former för den inrikes spannmålshandeln, där Sverige snabbt (1775 och 1780) följde franska uppslag. Eftersom det inte finns några djupgående undersökningar, är det svårt att avgöra, i vilken grad tidigare formella restriktioner för spannmålsrörelsen i Sverige också hade varit reella. (Importen av spannmål detaljövervakades däremot fortsatt.)

Den halvstatliga engelska lantbruksstyrelsen, "Board of agriculture", inrättad på 1790-talet, var en viktig representant för den senare tendensen. Flera beslätade ansträngningar gjordes i Sverige. När formulären för vår befolkningsstatistik, tabellverket, lades om i början av 1800-talet, efterfrågades där för första gången upplysningar från agrara verksamheter. (I denna form blev statistikinsamlingen kortvarig, t o m 1820.)

Några ännu bestående, halvt officiella inrättningar har analyserats av historiker, nämligen lantbruksakademien och länens hushållningssällskap, båda med 1800-talets andra decennium som viktigaste uppbyggnadsperiod. Det har konstaterats att de fick begränsad inverkan på det svenska jordbruket. De

nådde sällan utanför skiktet av storjordbrukare och redan på 1820-talet mattades för en längre tid intresset för deras verksamhet.¹

Ytterligare en, i samtiden välkänd men av senare tiders historiker föga uppmärksammas organisation måste nämnas. Den tillkom för att leda den statliga brännvinsbränning Gustav III startade på 1770-talet. Dess främste ämbetsman, "finansminister" Liljencrantz, måste varje år köpa väldiga kvantiteter spannmål, utgångsmaterialet för 1780-talets mycket omfattande bränning. Redan i slutet av decenniet drogs dock denna offentliga verksamhet ner högst avsevärt. Bränneridirektionen, dess styrelse, organiserades om i snabb följd: fem gånger (1788, 1793, 1798, 1811 och 1818).

Småningom fick verket namnet Allmänna magasinsinrättningen (AMI) och leddes av en styrelse som kallades Allmänna magasinsdirektionen (AMD). Dess arbetsuppgifter kom i ökad utsträckning att gälla rikets spannmålsförsörjning. Brännvinssidan som skulle finansierat hela verksamheten blev inte bara klart mindre — begränsad till Stockholm, Göteborg och Karlskrona — utan utsattes också efter 1809 för hård konkurrens, sedan privata brännare hade fått förbättrade arbetsvillkor. Till organisationen hörde bl a ett fyrtiotal magasin riket över för lagring av spannmål.²

AMD deltog i uppbörderna av naturaskatter och hade betydande extra uppgifter i krigstid. Den hade genomgående två balansproblem att lösa: att se till att landsändar som a) drabbades av brist på spannmål (till föda eller utsäde) hjälptes genom upphandling annorstädes och transporter dit (undsättningar), och b) tvärtom hade fått särskilt rika skördar stöttades genom statliga uppköp av en del av överflödet, så att starka prisfall förhindrades (stödköp).

Bakgrunden till problemtyp b) var att Sverige under senare delen av 1700-talet och början av 1800-talet var på väg från ett starkt beroende av importerad spannmål mot självförsörjning. Den halvsekullånga övergångsperioden förlöpte förvisso inte utan bakslag. Speciellt kraftiga var kastningarna under tiden kring 1820. Åren 1816 och 1817 utmärktes av dåliga skördar i stora delar av mellersta Sverige. Trots att ett offentligt varningssystem fanns i form av tre berättelser om årsväxten efter varandra (sensommar — senhöst) från varje län till överheten i Stockholm, stod de skrala utfallen vid dessa tillfällen fullt klara först i början av oktober, då den tredje berättelsen började komma in. Under båda säsongerna skapades en organisation för att i högre grad än normalt mobilisera överskott i Skåne och skeppa det norröver. Den förra kampanjen varade ett halvår (nov 1816—april 1817), den senare ungefär två månader (slutet av oktober—slutet av december 1817).³

Med tilltagande självförsörjning kom undsättningarna som dominerat tidigare att relativt sett minska i betydelse och de förut rätt sällsynta stödköpen att bli vanligare. Åren 1816 och 1817 var utgångspunkten för kampanjerna sålunda, att stödköp skulle behövas i Skåne för att förekomma mycket låga priser ("vanpris") där, medan huvudansträngningarna från oktobers början kom att riktas på att köpa spannmål för undsättning norröver mot oförändrade eller lägre priser. Till följd av en bankkris i Skåne var målen under det senare året närmare

sammanflätade än vanligt.

Att mycket stora stödköp kunde bli nödvändiga inom en nära framtid förutsågs i augusti 1817 av en av AMD:s ledamöter, kammarrådet Lars Holmblad. Hans hotbild då var att "flere efter hvarandre inträffade bättre skördar kunna föranleda till nästan total brist uppå afsättning", och AMD:s resurser behövde då "utan hinder för redan förut fyllde Magazin användas till Landets största fördel."⁴

Som framgått ovan kunde dåliga inhemska skördar motverkas genom utrikes-handel. Importen till Sverige kunde dock inte påräkna allmänt sett gynnsamma arbetsvillkor, eftersom den bidrog att pressa ner de inhemska priserna vid rikare skördar. Kungl Maj:t ägnade därför stor uppmärksamhet åt kortsiktiga bevakningsoperationer och ändrade flitigt tullsatserna på omalen spannmål.⁵ Fr o m augusti 1819 höjdes importtullarna på den viktigaste varan, råg, fem gånger på tretton månader (tabell 1).

Tabell 1. Tullsater på omalen spannmål införd på svenska fartyg (riksdaler och skillingar hamburger banko per tunna)

datum	råg	korn	havre
12/12 1815	— .32	1.16	— .32
25/4 1816	— .16	— .32	— .16
17/10 1816	— .12	— .4	— .2
16/6 1818	—	—	—
13/8 1819	— .24	— .16	— .4
19/11 1819	1.—	— .32	—
1/2 1820	1.24	— .32	— .7
25/4 1820	3.—	1.16	— .7
11/9 1820	4.—	2.32	1.16
31/8 1826	4.—	1.24	1.—

Källa: K Åmark, *Spannmålshandel och spannmålspolitik i Sverige 1719—1830*, s 383.

Inför den påtagliga risken för periodisk regional brist hemma hade inte Kungl Maj:t tidigare uppmuntrat export. All tradition för sådan saknades. Tvärtom hade utförselförbud tillgripits i flera etapper: 25/9 1812—25/7 1815, 22/11 1816—11/9 1820 (samt senare 19/10 1826—13/6 1827).⁶ Borttagandet av utförsel-förbudet 11/9 1820 kombinerades med fastställandet av de högsta importtullsats-erna under den aktuella perioden.

Mycken modern erfarenhet av ekonomisk-politiska åtgärder antyder att det var en utomordentligt svår uppgift AMD hade fått. Undsättningar och stödköp borde växla på ett svårförutsebart sätt. 1. Prognoser kunde peka fel och fram-mana bakvända beslut. 2. Även om prognosen lyckades, kvarstod det från senare tid välkända problemet, att insatta åtgärder skulle bita vid rätt tidpunkt. 3. Speciellt kunde det tänkas att AMD kände sig pressad att på samma gång söka i stor omfattning förverkliga båda sina inte lättförenliga huvuduppgifter.

I föreliggande uppsats är det inte meningen att följa vägen fram till ett primärt felbeslut. Utgångspunkten som beskrivs i avsnitt 2 är i stället, att ett sådant (av typ 3 ovan) redan hade fått allvarliga konsekvenser, som direktionen måste rädda sig och Kungl Maj:t ifrån. Avsnitt 3 behandlar den utväg — export av havre till England — som utan svåra missräkningar prövades mot slutet av 1820. I avsnitt 4 skildras AMD:s och Kungl Maj:t:s jakt efter nya utrikes avnämre, sedan importen av spannmål till Storbritannien hade stängts den 15 november 1820. Gången av det till sist enda tillgängliga alternativet, utförsel av korn och havre till italienska hamnar sommaren 1821, redovisas i avsnitt 5. En kort summering av denna episod lämnas i avsnitt 6. AMD:s pionjärinsatser för svensk spannmålsexport tog en ända med förskräckelse. Eftersom de hittills bara har behandlats mycket summariskt i vetenskaplig litteratur, har jag föredragit att ge en relativt fyllig och konkret bild av händelseförloppet. Kostnaden härför är, att bredare sammanhang betonas ganska lite.⁷

2

De på varandra tätt följande importtullshöjningarna från hösten 1819 till våren 1820 speglade en radikal förändring från bristsituationen under 1816—17. Den 22 april 1820 skickade AMD en skrivelse (angående förbud för införsel av eller ytterligare höjd tull på utländsk spannmål) till Kungl Maj:t. Den behandlades i statsråd två dagar senare, varpå beslut om fördubbling av tullsatserna på de båda viktigaste sädeslagen omedelbart trädde i kraft. I skrivelsen framvisas en kritisk belägenhet såväl för det statliga verket som för den privata skånska spannmålshandeln, vårt lands mest betydande.⁸

På den första punkten, verkets situation, noterade AMD att skörden på hösten 1819 hade blivit god och föranlett så omfattande stödköp i flera landsändar — de pågick fortfarande bl a i Malmöhus län — att AMI:s egna magasin inte räckte till utan extra lokaler hade måst hyras. Det hävdades att lagren vida översteg ”nu kände undsättnings- och andre behof”. De borde därför inte få öka ytterligare, eftersom AMD kunde behöva stödköpa av kommande skörd (hösten 1820), dess kassa var hårt pressad och spannmålen inte var nog vältorkad att tåla lång magasinering.

Den utländska varan kom in under den andra punkten, påverkan på den privata handeln. På grundval av ett detaljerat, bilagt underlag om kostnader för olika spannmålslag föreslog AMD antingen en prohibitiv tull eller ett rent införselförbud. Materialet var framskaffat i en tydligtvis samordnad påtryckning från handlare i Ystad och Malmö (början av april 1820) som var riktad till landshövdingen i Malmöhus län, vilken snabbt vidarebefordrade det med egna kommentarer.⁹

Landshövdingen påpekade att 1818 och 1819 års skördar i Malmöhus län båda hade varit förmånliga, medan transporterna sjöledes av spannmål därifrån hade varit betydligt mindre under det senare året än under det föregående. Lagren

hos handlare i Malmö och Ystad hade därför blivit mycket stora.¹⁰ Efterfrågan var samtidigt obetydlig. Spannmålspriserna i Danmark, Preussen och Pommern var fortfarande ovanligt låga. Slutsatsen från landshövdingen av sifferupplysningarna som hade lämnats honom var bekymrande: "visar sig, att Utrikes ifrån inkommande Spannemål, kan med fördel säljas under det belopp, som Inrikes Spannemålen måste gälla, om ej de, som på speculation den uphandlat skola blifva lidande".

Underlaget för landshövdingens påståenden var mycket ingående kalkyler från Ystad och mera summariska sådana från Malmö över kostnader för spannmål levererad till och klar att säljas i Stockholm. I materialet från Ystad jämfördes korn inköpt i Ystad och i Pommern, samt råg från Ystad och Finland, i uppgifterna från Malmö korn och råg från Malmö och från Köge på Själland. Resultaten var tydliga. Det skånska kornet i Ystad färdigt för avgång till Stockholm hade kostat 6.23.6 riksdaler banko, det pommerska normalt 5.26.5 (eller med en alternativ bedömning 6.3.8). Från båda håll var frakterna till Stockholm likvärdiga. Rågen från Ystad och Finland kostade lika mycket. Beräkningarna från Malmö gav större skillnader. Uppenbarligen var de mindre utförliga än Ystads, men även sedan saknade kostnader hade lagts till, var den danska säden billigare. Till råga härpå brukade skånsk spannmål betalas klart sämre i Stockholm än motsvarande utländska sorter.

Medan materialet var inlämnat för att säkra bättre villkor åt svenskar på den inhemska marknaden — och redan den 25 april vann framgång häri — belyste det indirekt, att det måste bli ytterst problematiskt för svensk spannmål att konkurrera utrikes — på andras i större eller mindre grad skyddade marknader. Ändå kunde inte den senare utvägen helt negligeras.

För att hålla hög beredskap i en kritisk situation beordrade Kungl Maj:t vid samma tillfälle kommerskollegiet att via sina konsuler i östersjöhamnar löpande samla in uppgifter över uppköps- och ilastningskostnader för spannmål. Den tredje omgången sådana noteringar (från femton svenska konsuler) överlämnades till AMD och bearbetades där till en så långt möjligt likformig sammanställning av den 30 september. Denna hade en viktig lucka: "Frakt Kostnaden har ej kunnat beräknas, emedan den, i anseende till olika årstider samt mer eller mindre tillgång på fartyg med flere omständigheter, betydligt förändras". Ingen skattning gjordes av något medelvärde, varför frakten på något vis syntes vara gratis. När rapporten tre veckor senare behandlades i direktionen, bedömdes den dock redan vara inaktuell till följd av den just inbärgade rika skörden.¹¹

Ett annat initiativ hade emellertid vid det laget gett klarare riktlinjer. Under större delen av augusti och början av september 1820 var Karl XIV Johan på resa inom landet. Vad han såg oroade honom mycket. I två brev (ett oskarpare från Göteborg 16/8 och ett mera genomarbetat från Bäckaskog i Skåne 30/8) till den tillförordnade regeringens främste man, justitiestatsministern Gyllenberg, förutskickade han, att viktiga beslut måste tas omedelbart efter hans återkomst till Stockholm.¹² I det första brevet hade han bett Gyllenberg att framföra ett förslag till regeringen att

på den Million som Rikens Ständer hafwa ställt till min disposition för upköp af myntbara metaller, uptaga en Summa af 500,000 Rd, som skulle, såsom lån, öfverlemnas till Allmänna Magazins Directionen för att derigenom sätta bemänte Direction i stånd att komma till jordbrukarnas hjälp genom upköp af Spannmål och förekommande af en för häftig sänkning i priset derå.

Hans fortsatta iakttagelser hade dock fått honom att förespråka mera djupgående åtgärder:

Jag har sedermera genomrest Skåne, och då jag med egna ögon sett den utomordentliga rikedom af innevarande års skörd, samt äfven genom särskilda rapporter förnummit, att Sveriges öfrige provinser äga en hvar och en i sin mon lika öfverflödigt tillgång på Säd, har jag blifvit öfvertygad att denna hjälp icke skulle blifva tillräcklig för att bibehålla Spannmålspriset vid en skälig höjd.

Karl Johan påstod vidare, oklart på vilken grund, att stora delar av Tyskland hade bärgat en mindre god skörd än Sverige samt att spannmålspriserna började stiga i Pommern. Härav drog han slutsatsen, att tullfri utförsel av svensk spannmål ”skulle wara ett verksamt medel för att understödja svenske jordbrukaren”.

Två särdrag i kungens plädering, som inte kom att ingå i de beslut som fattades efter hans återkomst till Stockholm, förtjänar att nämnas. Större exportörer (eller producenter) borde gynnas genom bonus på samtidig utförsel om mer än 200 tunnor. Export till Norge borde få extra hög bonus i det uttalade syftet att minska norrmännens gamla beroende av Danmark och bättre länka dem till Sverige.

Den 11 september var Karl Johan tillbaka full av iver att sätta sina idéer i verket. Då höjdes importtullarna på vete, råg, malt, havre och ärter, utförselbudet på svensk spannmål togs bort och uppgift om de nya exportmöjligheterna sändes omgående till landshövdingarna på Gotland och i de tre sydligaste länen för att ingen tid skulle försittas.¹³

Förvisso kan man betvivla, att skånska privatköpmän som ett halvår tidigare hade hävdat sitt underläge gentemot utlänningar redan inom den inhemska spannmålshandeln, skulle fås att omgående exportera till än hårdare konkurrens utrikes. För kronans vidkommande ventilerades dock inte motsvarande problem. Till synes utan att hittills insamlade pris- och kostnadsuppgifter beaktades, framtoogs och genomfördes — med (i viss mening) imponerande snabbhet — en handlingsplan som såvitt jag vet inte alls hade diskuterats tidigare.

Lagstiftningen kring handeln med spannmål i Storbritannien har en lång och väl genomarbetad historia. Åren 1815—22 avgjorde genomsnittspriset för tolv distrikt landet över, om spannmål skulle a) få importeras tullfritt eller b) ej få

införas överhuvud.¹⁴ Mätningar kunde medföra ändrade importregler fyra gånger om året. Uppenbarligen kunde detta system ge upphov till häftiga kastningar vid pris- och periodgränser. Att satsa på kontinuerlig export till Storbritannien var med andra ord knappast tänkbart. Snarare gällde det att med kort varsel utnyttja uppdykande möjligheter.

Det bör ha varit efter mätningar den 15/8 1820 som förhoppningar väcktes i Sverige. Genomsnittspriset för havre måste ha legat över den magiska gränsen 26 shilling per quarter. För att svensk havre skulle dra nytta av införselsrätten, måste den ha nått England 15 november. Av AMD:s protokoll senare i september framgår det alldeles tydligt, varifrån initiativet även i denna praktiska verkställighetsfråga kom:¹⁵

Med hämtad underdånig anledning af Kongl Majsts munteliga nådiga yttrande till Herr Baron och ordföranden /AMD:s chef, landshövdingen i Uppsala, Bernt Wilhelm Fock, anm RA/, hvilket Herr Baron nu för Kongl Directionen framstälde, i afseende på utförsel af Hafra från Allmänna Magazins Jnrättningens förråd till England där detta sädeslag skulle med fördel kunna afsättas på det tillfälle måtte beredas Jnrättningen att i någon mohn vinna afsättning å dess betydliga sädeslager, beslöts det skulle underdånigst tillkännagifvas att i händelse Kongl Mayst skulle täckas i nåder förordna det en så beskaffad utförsel må äga rum, ...

I direktionens skrivelse av den 14 september som behandlades och gillades i konselj samma dag, framhölls ytterligare att exporten skulle underlätta upphandling av 1820 års (stora) höstskörd och skulle förebygga förluster till följd av mycket lång lagring. Skeppningarna skulle dock kräva stor omsorg, då engelsk havre i genomsnitt höll högre kvalitet än svensk. Ett uttag av 18 500 tunnor havre från nio olika statliga magasin spikades.¹⁶

En kompletterande förhållningsorder måste kommenteras något. Karl Johan var övertygad om att svenska betalningsmedel måste återvinna sin tidigare kurs (av 1803) gentemot den viktiga internationella valutan hamburger bankoriksdaler i silver. Som bas för dessa strävanden behövdes ett stort svenskt förråd av myntbara metaller. Riksdagen hade 1818 avsatt särskilda medel för anskaffande av sådana. Under då rådande osäker tillgång på spannmål hade Karl Johan fått tillstånd att tillfälligtvis utnyttja detta kreditiv för sädesupphandling. Anlitade medel var inte helt återbetalade, när han återigen ville ta denna penningkälla i anspråk. Att betalningen för havren helst borde tas i silvermynt eller silvertackor legitimerade det förnyade användandet av kreditivet.¹⁷

AMD:s utomordentligt snabba handläggning av frågan fortsatte lördagen den 16 september. Då meddelades instruktion åt den person som hade utsetts att ombesörja exporten, direktionens nyligen tillsatte ombudsman, förste expeditionssekreteraren J C Askelöf.¹⁸

Det var ett utförligt, om än inte väl disponerat dokument som skulle styra expeditionen. I AMD:s protokoll upptar den första, paragrafindelade sektionen åtta sidor. Den följs omedelbart av tre sidors tillägg grupperade i fem punkter, vilka delvis täcker tidigare behandlade frågor. Efter själva instruktionen redo-

visas skrivelser till diverse tilltänkta hjälpare i offentlig tjänst: utrikesstatsministern (för ordergivning till beskickningen i London) samt fem västsvenska landshövdingar. Avslutningsvis fick Askelöf ett kreditivbrev för att kunna klara bestämda typer av utgifter samt muntliga (återgivna) order för resan till Göteborg.

Viktiga drag i AMD:s planering var följande. På resan till Göteborg skulle ombudet besöka Lidköping och Vänersborg, kontrollera att havren i magasinerna där var fullgod samt försäkra sig om att den mycket snabbt kunde skeppas till Göteborg. Där skulle han, med biträde han själv hade valt, anmäla sig hos landshövdingen, som hade att underlätta hans verksamhet på bästa sätt. Det var inte tal om Askelöfs underställning eller ens om ett ovillkorligt samarbete. I stället var skyndsamhet och åtgärder som befördrade den ombudets främsta ledstjärna (par 2—3). Han hade befogenhet att mot särskild ersättning rekvirera handräddningspersonal från stadens garnison och skulle även här kontrollera att havren höll tillräckligt hög kvalitet för att med framgång kunna skeppas utrikes (par 3; p 1). Viktigaste uppgiften var att befrakta fartyg och se till att spannmålen kom ombord. Direktionen stod inte främmande för att betala snabbhetspremier "på det att entreprisen icke måtte genom onödig tids utdrägt misslyckas" (par 4). Den skulle själv från Stockholm försäkra lasterna (par 5).

Skulle Askelöf inte ha hunnit vidta alla behövliga åtgärder i Göteborg (och övriga Västsverige) före sin avresa till London med tidens nymodighet, paketfartyget, åvilade fortsättningen hans biträde eller landshövdingen och organ underställda denne (par 6).

I London påräknades underrättelser från beskickning och konsulat om priser och försäljningsmöjligheter (par 8). Tilläggsinstruktionen var särskilt utförlig om agerandet i London. Askelöf skulle snabbt rapportera till AMD om — och i så fall till vilka priser — vete och korn kunde säljas där (p 2). Han fick också ett distinkt riktmärke för de kommande havreförsäljningarna:

att efter sannolika beräkningar af Fragt och öfriga omkostnader för Hafrans Transport till England tillika med Assurance, alt tillagdt Hafrans kostnads värde härstädes; bör, så vida magazins Inrättningen någorlunda skall blifva skadeslös erhållas omkring 7 r 32 s å 8 Rd Svenskt Banco per Svensk Tunna; men om så hända skulle att Hafran ej kan vinna afsättning, med mindre priset derunder måste nedsättas, synes ej något wal öfrigt än att till befrämjande af affarens framgång deruppå ingå, (p 3)

I en luddig formulering anbefalldes att nettot från försäljningarna om möjligt borde remitteras hem i form av silver i mynt eller tackor (par 9). Tilläggsorder om frakt och försäkring av silver gavs (p 5).

Avslutande paragrafer i huvudinstruktionen gällde ombudets tillgång på medel, kommunikation med AMD samt hans och bitrådets ersättning (par 10—13). Medan Askelöf i Sverige skulle åtnjuta skjuts och traktamente efter gängse normer, skulle fortsättningen regleras på annat sätt: "men för så väl resan till och ifrån England som för vistandet derstädes äger Protocolls Secreteraren att

förvänta sine hafde kostnader ersatta efter afgifvande räkning” (par 12).

Askelöf lämnade Stockholm på eftermiddagen 18/9, talade i förbifarten med skeppare och undersökte spannmål i hamnar på västgötasidan av Vänern samt ankom på kvällen 22/9 till Göteborg.¹⁹

För Askelöf åtgick de fjorton dagar han hade till förfogande i Västsverige, främst Göteborg, för att befrakta fartyg och försöka se till att avsedda havrekvantiteter fanns tillgängliga för dem. Av de 18 500 tunnorna skulle 5 500 tas från Lidköping och Vänersborg. Men vädrets makter var ogünstiga. När Askelöf lämnade Göteborg den 6 oktober, hade vänerhavren ännu inte avhört. Fjorton dagar senare hade en del kommit, då hans desperate kvarlämnade medhjälpare Pripp reste uppströms Göta älv på spaning efter de fartyg som saknades:²⁰

På åtskillige ställen i Elfven på 6 7 à 8 mils afstånd härifrån träffade jag 6 st af dessa fartyg som tillsammans hade ombord omkring 3000 Tr hvilka för den allt jämt fortfarande motvinden och svåra blåsten icke kunde fortkomma. Jag anbefallde de anträffade Skepparne att på allt sätt söka fortsätta sin segling samt genast om motvinden fortfor anskaffa sig erforderligt manskap och med dettas biträde tråda sig fram.

Trots att skepparna utlovades ersättning för extrakostnader, hann nog inte all havren från Vänern fram i tid för att kunna omlastas till export. Härpå tyder det förhållandet att — avvikande från den ursprungliga avsikten — mer än hälften av den utskeppade varan kom från Göteborgs magasin. Andra bistra nyheter meddelades i detta sista brev till AMD.

Som mängder av andra segelfartyg genom århundradena hade inte de till England destinerade havrefartygen i den starka motvinden förmått runda Skagen utan hade pressats tillbaka till lä i Göteborgs södra skärgård. Det var 3 1/2 veckor kvar till importstopp. Hur skulle det gå ”i denna första Spanmåls-export, som från urminnes tider blifvit från Sverige gjord?”²¹

Vinden vände i sista stund. Alla fartygen kom fram till England i tid, två dock till fel hamn, något som vållade omlastning till brittiska fartyg — de enda tillåtna i kustfart — för vidare transport till London. Trots problem vid ordregivning samtidigt från ett särskilt ombud och flera landshövdingar och trots mycket ogynnsamt väder, hade magasinsorganisationen väl bestått sitt svåra prov. Nu gällde det resultatet av försäljningen.

Texten i Askelöfs egen slutrapport utgjorde mindre en samlad utvärdering av företaget än ett försvar i förväg av omständigheter som skulle kunna kritiseras. Mer än hälften av den lades på att förklara varför hans omkostnader i London, vilka han ju var lovad ersättning för, hade blivit så höga.²² Möjligen omedveten om vem som var upphovsmannen till instruktionen om betalning i silver kritiserade han denna såsom dyr och besvärlig. Redovisning i räkenskapsform bifogades.

AMD:s betydligt kortare skrivelse vid överlämnandet av rapporten 7/11 1821 tillför en analys viktig för bedömningen av hela affären. Den havre som utskep-

pades var i utgångsläget dyr, beroende på höga priser vid magasinsupphandlingen 1817—19, då den kommit in:

Efter wanlig praxis i Räkenskapsväg, måste altså ifrågawarande inköpspris, jemte under tiden tillkomne magazins-kostnader läggas till grund för beräkningen af det medelwärde Hafran hade den stund den från Magazinen afskeppades. Denna omständighet är efter Directionens tanka vigtig att ihågkomma vid bedömandet af ett företag, som till ziffran gifver ett resultat, olika med det, som i sjelfwa werket bör såsom förmånligt anses.

AMD:s prognos i instruktionen för Askelöf hade varit, att en intäkt i London på 7 2/3—8 rdr banko per tunna behövdes för att expeditionen räkenskapsmässigt skulle gå ihop. Den förutsatte att provision inte skulle betalas till engelska köpmän. Då Askelöf inte slapp undan sådan, steg omkostnaderna och därmed beloppet för full täckning av dem. Fyra par siffernoteringar ur direktionens analyserande summering blir centrala för en helhetsbedömning (tabell 2).

Tabell 2. Kostnad, intäkt och resultat vid spannmålexport till England 1820 (riksdaler /svenska/ banko, totalt och per tunna)

	totalt	per tunna
samlad kostnad vid uttag ur svenska magasin	97 541.27.6	5.14.3
samlad kostnad inklusive försäljningskostnad i England	155 217.36.5	8.20.6
försäljningsintäkt i England	123 716.40.5	6.34.5
bokförd förlust	31 500.44.—	1.34.1

Källa: Riksarkivet, allmänna verks m fl skrivelser till Kungl Maj:t vol 440, AMD till Kungl Maj:t 7/11 1821.

AMD önskade dock fästa Kungl Maj:ts uppmärksamhet på, att det vore ganska orättvist att stanna vid beteckningen förlust för denna affär. I de västsvenska län varifrån exporthavren togs, var skörden 1820 "allmänt ymnig eller god". Priserna enligt magasinens rapporter låg långt under den bokförda genomsnittskostnaden på 5.14.3 bko för den lagrade varan (Karlstad 2.40, Lidköping 2.24, Vänersborg 2.8, Uddevalla 2.-, Göteborg 2.32, Halmstad 2.32, Landskrona 2.-, Malmö 2.- och Ystad 1.40, eller i medeltal 2.12), men ändå avsattes mycket små kvantiteter. Skulle AMD likväl ha lyckats sälja 18 500 tunnor till 2.12, hade förlusten blivit ca 3 rdr bko mot den nu uppvisade på 1.34.1 "att förtiga den skada, som genom ytterligare nedsättning i Spannmålsprisen blifvit Landtmanen i dessa orter tillskyndad, om Directionen måst spanmålen föryttra". AMD fann att den "under sådane omständigheter i det hela haft mera förmån än förlust af sagde Export".

Direktionen bokade sedan inför tronen med bedömningen att genom själva likvidationssättet en fördel hade vunnits för Riksens Ständers Banks "redbara fond". Mer än 60 % av försäljningsintäkterna hade tagits hem i silver. Inköps-

och transportavgifter för metallen låg på 3 1/2 %. Askelöf "som med särdeles klokhet och nit ifrågawarande updrag utfört," — och på ett blygsammare plan hans medhjälpare Pripp — berömdes och rekommenderades till sist till belöning, resp hade redan tilldelats gratifikation.

På en punkt iakttog dock AMD en påfallande tystnad. Trots att dess egna siffror visade att de ytterligare kostnaderna sedan spannmålen hade lämnat svenska magasin uppgick till nära 60 % av det ursprungliga varuvärdet, gjordes inget försök att diskutera vare sig totalbeloppet eller de olika avbränningarnas storlek. En sammanställning har här gjorts på grundval av Askelöfs inte helt upplysande sifferredovisningar (tabell 3). Ett underlag av denna typ hade tveklöst behövt penetreras inför nya försök. Ju längre expeditioner desto större roll för sådana kostnader.

Tabell 3. Kostnader efter avsegling från Sverige för export till England (riksdaler /svenska/ banko)

frakter	9 956
frakter m m	23 954
sjöförsäkring	1 931
försäljningskostnader hos engelska köpmän	13 844
Askelöfs egna rese- och levnadskostnader	7 076
övrigt	915
kostnader fr o m avsegling från Sverige	57 676

Källa: Riksarkivet, allmänna verks m fl skrivelser till Kungl Maj:t vol 440, AMD till Kungl Maj:t 7/11 1821.

Utifrån den i vissa avseenden ganska upplysande kalkyl AMD hade gjort, hade Askelöfs resa varit en framgång. Lagren hade lättats något och med bättre utbyte och mindre störningar av den inhemska marknaden, än om försäljning hade försökts där. Det huvudsakliga resultatet stod möjligen klart redan kring årsskiftet 1820/21 och sporrade till nya försök.

4

I slutet av februari 1821 formulerade Kungl Maj:t allmänna direktiv till AMD. Utgångspunkten var en utvärdering att försök "ej utan framgång blifvit af Eder gjorda, att till försäljning i främmande hamnar utföra en del af Allmänna Magazinsinrättningens öfverflödiga Spanmålslager, hvilken anstallt inbragt en förut ej påräknad tillgång i silfver". Om omständigheterna så medgäve, borde liknande försök göras under kommande vår och sommar för att "derigenom bereda ytterligare förråd af myntbara metaller till förstärkning af Bankens redbara fond," samt för att bidra till att hålla spannmålspriserna uppe. Medel för upphandling av spannmål skulle Riksens Ständers Bank ställa till förfogande

från det tidigare nämnda kreditiv som ständerna hade beviljat just för uppköp av myntbara metaller. En särskild räkning skulle hållas över förvaltningen av detta utomordentliga anslag. Det ålåg AMD att inhämta upplysningar om utrikes avsättningsmöjligheter, anmäla sådana till Kungl Maj:t och föreslå lämpliga åtgärder.²³

Både Kungl Maj:t och AMD var ju efter 1820 års erfarenheter medvetna om att bokförda värdet på den spannmål som skulle exporteras kunde avgöra bedömningen av en expedition. Inför den fortsatta verksamheten sammanföll dock inte deras intressen nödvändigtvis. Som handhavare av det speciella kreditivet måste Kungl Maj:t se till att dettas användning med gott resultat lätt kunde avläsas. AMD å sin sida måste beakta utfallet av hela sin rörelse och ville ge en sådan innebörd åt föreskriften om en särskild räkning som passade denna målsättning. Direktionen hävdade att det vore svårt att debitera omkostnader separat för vissa sädespartier. Om så gjordes skulle den äldre till högre priser inköpta spannmålen bli desto svårare att avyttra. Därför föreslogs att spannmål som inköptes för export skulle ingå i AMI:s hela rörelse, så att ett medelpris tvärs över räknades fram. Genom ett sådant förfarande skulle inte fattiga i det egna landet missgynnas: "hwilket medelpris då stod i ett fördelaktigt förhållande till Inrättningens äldre lager, och hwarigenom stor fördel bereddes för Landet wid ett möjligt inträffande behof af undsättning, som måste beräknas att utgå af de äldre behållningarne". Kungl Maj:t avtog denna begäran.²⁴

Under tiden hade undersökningar pågått om lämpligt exportland. Redan vid årsskiftet beordrade Kungl Maj:t AMD (och generalkonsul Tottie i London) att hålla noggrann uppsikt, ifall Storbritannien skulle tillåta import av vete och korn, och då stå beredd med kalkyl för en expedition.²⁵

Från London vidarebefordrade Askelöf strax före jul 1820 upplysningar om att kornpriset oväntat hade stigit i Lissabon. Trupper hade dragits samman inför inkallandet av cortes. Vid denna nyhet ville AMD skaffa information från den svenske representanten där. Mest frapperande var den första fråga som riktades till honom: om man skulle kunna sälja 80 000—100 000 tunnor och däröver, dvs fyra—fem gånger så stor mängd som havren till London. Direktionen begärde i förväg fullmakt av Kungl Maj:t att vid gynnsamt besked utan ytterligare omgång få skrida till verket. Den erhöll också en sådan.²⁶

I början av april kunde AMD rapportera ett synnerligen nedslående svar på sonderingarna om korn till Portugal. Sagesmän hade varit Sveriges agent i Lissabon, C A Kantzow, som just vistades i Sverige, och vice konsuln Gustaf Lindström, på plats.²⁷ Deras budskap var följande:

Korn användes enbart till foder åt hästar och mulåsnor. Importen ansågs vara bara 27 000—36 000 tunnor/år och motsvarade 2/3 av konsumtionen. Den tillfördes "wanligen från Medelhafvet och Östersjö Hamnarne, till den ymnighet att man i allmänhet kan räkna på mer än tillräcklige förråd af denna Artickel, och brist deraf, ett högst ovanligt fall". Rörelserna i priserna speglade marknadens litenhet: "har redan en anländande laddning ett merkeligt inflytande, och några få, flera derpåföljande, nedsätta ofelbart det mäst upstegrade pris till ett

minimum". Skulle man inte kunna sälja lasten direkt från fartyget, slutade affären med förlust "då i händelse af upläggning, oerhörda Magazins hyror fullkomligen förtära hvad de låga prisen lemna öfrigt af en sådan misslyckad expedition". Skeppningar av korn från Sverige skulle överhuvud tidsmässigt fungera illa, då "laddningarne knappast dit hinna framkomma förr än under eller nära inpå skördetiden, som inträffar i Junii månad, hvilket har mycket inflytande på prisen". För att inte låta någon sten i hoppets byggnad ligga orörd konstaterades "slutligen att afsättningen i de öfriga Hamnarne af Portugal är än mera missfördelaktig". På det mera tillfälliga planet noterades att fördelen av truppsammandragningarna redan hade utnyttjats av närmare boende leverantörer, soldaterna till stor del hemförlovats och kornpriserna återgått till lägre nivå.

Mot bakgrund av detta förintande, *i stort sett ständigt giltiga* utdömande av den portugisiska kornmarknaden framstår meddelarnas slutsats (som AMD instämde i) som lite blek: "att export af Korn på Portugal icke för närvarande kan med någon förmån verkställas". En siffermässig kalkyl, som förefaller realistisk och täckande, hade också gjorts. Den slutade på att korn som i Sverige hade kostat AMD 5—6 rdr banko skulle inbringa netto 4.1 rdr på export till Lissabon.²⁸

Givetvis medveten om att utfallet av förfrågningarna inte alls var det på högsta ort förväntade, fann sig direktionen föranlåten att redovisa fyra andra prövade åtgärder:

- 1) Tottie skulle från London lämna upplysningar om spannmålshandeln.²⁹
- 2) Kanslisten i Kungl Maj:ts kansli, Fåhraeus, på resa till Holland, skulle ta reda på avsättningsförhållandena där.³⁰
- 3) En rad konsuler i hamnar vid Nordsjön, Atlanten och Medelhavet hade ombetts att lämna uppgifter liknande dem som kommit från städerna vid Östersjön.³¹
- 4) Försök att sälja till Antwerpen hade planerats men förekommit, då den danska regeringen hade skickat omfattande partier dit, varigenom de redan låga priserna hade fallit än mera.

I anslutning till sifferuppgifter från östersjöhamnarna som överlämnats den 22 mars, fann direktionen dock anledning att uttala sig vida utöver frågan om export till Lissabon:

då ... Spannmål från alla dessa Städer kan exporteras till vida lägre pris, än utskeppning deraf från Sverige, för Allmänna Magazins Inrättningens räkning, låter sig verkställa, synes, som skulle, efter närvarande förhållanden, någon export af Spannmål till utrikes orter icke utan mer och mindre förlust kunna äga rum;

Denna bedömning skulle naturligtvis inte hindra direktionen, påpekades det, från att rapportera resultatet av förfrågningar under punkt 3 ovan.

Kungl Maj:t svarade en månad senare i en mera optimistisk anda. I slutet av

februari borde försäljning i Lissabon ha gett 1/4—1/2 rdr bko mer per tunna än i Skåne. Slutsatsen blev: "att således utförsel af korn till Lissabon, om äfven priserna der skulle i någon mån hafva fallit, synes kunna ske utan betydlig förlust". AMD beordrades att skicka 2—3 laster av gott skånkt eller västsvenskt korn mot betalning i silver.³²

Den destination som slutligen utvaldes, infördes i diskussionen på udda sätt. I mitten av april 1821 befallde kungen via Fock AMD att utsträcka sin upphandling även till vete, något som dock enligt direktionen krävde andra åtgärder än för övriga sädesslag. Mera betydande avsaluproduktion förekom bara i Skåne och Östergötland. Själva tanken att man ägnade sig åt uppköp av ett sädesslag som normalt inte fanns i magasinerna, kändes tydligen främmande, varför AMD måste förklara för landshövdingen i Malmöhus län, att avsikten inte var att hålla uppe priset utan "att befordra ett särskildt af Kongl. Majt i Nåder anbefalldt oeconomiskt företag".³³

Snart konkretiserade Kungl Maj:t förslaget och manade på mot dess verkställighet.³⁴

Efter till Oss inkomne underrättelser skall priset på Hwete i Neapolitanske hamnar vara särdeles högt, och som WI förmode att, i följd af de anstalter I widtagit till inhämtande af Spanmålspriserna uti utländske hamnar, I äfwen härom ägen kännedom, så wilje WI i nåder hafva Eder anbefallt att till Oss i underdånighet inberätta de åtgärder, som af förberörde anledning redan blifvit eller kunna blifva af Eder widtagne.

Vid mottagandet av denna skrivelse saknade AMD kännedom på berörda punkter. Den hade inte frågat konsulerna efter vete, eftersom dess egna magasin inte förde detta sädesslag och det nyligen anbefallda uppköpet därav inte hade hunnit effektueras. AMD hade överhuvud inte med Neapel på sin lista över intressanta hamnar. Svensk-norska konsulsbeställningen där hade stått obesatt i flera år, varför direktionen inte ägde någon "utväg att inhämta ifrån denna plats upgifterna på ett så officiellt sätt, som för ett offentligt Werk oumgängligen erfordras". Därefter hade dock information i frågan snabbt kunnat vinnas.³⁵

Den 28 september 1820 hade kanslistyrelsen och kommerskollegiet kommit in med förslag till återbesättande av konsulsposten i Neapel. Ärendet hade tydligtvis inte hört till de allra mest trängande. Men — i konselj den 3 maj 1821 utsågs nr 2 på förslaget, den norskfödde handlaren Ejlert H Fleischer. Kanske inte helt utan samband med denna utgång var det, att en bror till den nye konsuln befann sig i Stockholm samtidigt. Det bör ha varit brodern som var statsrådskretsens källa. Han meddelade i varje fall strax senare sitt affärskunnande till AMD.³⁶

Äntligen hade man funnit det man hade sökt. En formell kalkyl, för korn och havre, medsänd från Neapel, samt därutöver Johan S Fleischers muntliga upp-

lysningar angav ett försäljningspris på 9:— resp 8.34 rdr bko/tunna. Hur mycket därav som komme att ätas upp av försäkring och frakt kunde inte uppges. Inget i det skriftliga materialet antyder, att man approximerade sådana poster ur beräkningarna från Lissabon eller från Askelöfs engelska skeppningar, eller att man klart sökte föra in i diskussionen de svenska magasinspriserna som man väl kände.³⁷

I stället tecknade AMD med de fleischerska upplysningarna som bas en ljus bild av spannmålsmarknaden i Neapel.³⁸

i anseende dertill dels att Österrikiska Troupper komma en längre tid att blifwa förlagde i Neapel, dels att innerwande års blifwande sädes skörd i Landet synes mindre lofwande, afsättningen synnerligen å Hafra förmodades af Fleischer blifwa betydlig och afskeppningen härifrån kunna utan farhåga af något wäsentligt fallande i priset genom den tillförsel som från andre orter sannolikt komme att äga rum, utsträckas till 20 å 30,000 Tunnor, Men å Korn uppgaf Fleischer consumptionen i Neapel wara mindre, så att, efter dess tanke, exporten deraf borde ske till mindre quantitet än af Hafra.

Direktionens tilltro till herrarna Fleischer stärktes av att flera handlare i Stockholm hade fått likartad information från andra håll. Utan att störas av att de påstått gynnsamma faktorerna var nära besläktade med sådana som tidigt hade rapporterats men snabbt förflyktigats i fallet Lissabon och utan att studsas inför den stora mängd havre som ansågs kunna införas till Neapel enbart från Sverige utan att öva något särskilt ogynnsamt inflytande på prisnivån, bedömde AMD tillfällena till skeppning av spannmål som "tämligen gynnande", och var i full färd med att förbereda exporten. Då direktionen erkände sig sakna "all kännedom om derwarande Handelshus och deras wederhäftighet", ämnade den adressera lasterna till den nyutnämnde konsuln. En del äldre spannmål (tillsammans 16 500 tunnor i mindre lämpliga magasin runt Väneren) borde i första hand utnyttjas. Allt detta under förutsättning av Kungl Maj:ts snara bifall.

Kungl Maj:t vilade inte på hanen — fann 17/5 "icke ... någon betänklighet" med expeditionen.³⁹ Under tiden hade AMD hunnit revidera sin position om hur affären bäst borde genomföras. Konsul Fleischer stod inte längre i främsta ledet.⁴⁰

likwäl och i betraktande af exportens betydliga omfattning, swårigheten att härifrån kunna meddela andre än generelle föreskrifter, hwilka efter sig företeende locala förhållanden i sjelfwa verkställigheten måste wara förändring underkastade, derom förordnanden från Kongl. Directionen i anseende till den långa Postgången medföra tids utdrägt och dymedelst efter sannolika anledningar verka ett missfördelaktigt resultat å affairens utgång, samt ändteligen den nu mera tillkomne wäsentliga omständighet, att jemlikt nyligen erhållne underrättelser, förmånlig afsättning äfwen skall vara att påräkna i Livorno och må hända jemwäl i andra Italienska hamnar, ... afsända ett Ombud, i egenskap af Super Cargeur.

De följande femtio protokollssidorna upptas av planeringen inför expeditionen.

Den första hälften innehåller instruktion för ombudet, återigen J C Askelöf. Den andra specificerar hur biträden av olika slag (konsuler i vissa utländska hamnar, några svenska landshövdingar, magasinpersonal och skeppare) skulle bringas att agera på bästa sätt.

Orderna till Askelöf gällde a) tidiga åtgärder i Italien, b) dit ankomna skadade laster, c) bästa försäljningssätt där, samt d) lämpligaste vägar att införa myntbara metaller till Sverige. Ombudets personliga villkor liksom krediter till hans förfogande för uppdraget berördes därefter. Han förväntades skriva flitigt (par 14):

på det Kongl. Directionen må wara i tillfälle att tidigt känna fortgången och resultatet af ett företag, wid hvars utförande Herr Protocolls /sic!/ har sig bekant att ej mindre Kongl. Directionen än Kongl. Majt Sjelf i Nåder fäster den största wigt och upmärksamhet,

a) AMD hade fått nya underrättelser om läget inom spannmålshandeln och hade på denna grund bestämt att de havrelastade fartygen till Neapel skulle kompletteras med kornlastade till Livorno (par 2).⁴¹ Med föregående års vanskligheter på vägen till England i minne ålades Askelöf att resa direkt och säkert från Stockholm till Livorno:

reser Herr Protocolls Secreteraren, så widt sig göra låter, öfver land, hwarigenom möjliga uppehåll af motwind och andre händelser undvikas, de der vid resor öfwer hafvet lätt kunde inträffa och hwaraf följderna torde verka ofördelaktigt på expeditionen.

AMD räknade med att inget fartyg skulle kunna vara framme i Livorno tidigare än 6 à 7 veckor efter instruktionens datum. Under den tiden borde Askelöf inte bara hinna förbereda försäljningen där utan troligen också i förväg orientera sig om marknaden i Neapel (par 2–3).

b) Direktionen förefaller inte ha ansett sjöskador som något riktigt allvarligt hot. Formuleringen i par 5 återger nog dess riskbedömning rätt väl: "Om wid framkomsten ... någon laddning skulle befinnas i den mån skadad, att den antingen måste abandoneras, eller betydlig förlust wid realiseringen är oundviklig". Skepparnas villkor i sådana fall fastlades också (par 9).

c) Försäljningar borde ombesörjas på tryggast möjliga sätt. AMD borde inte själv stå risk med kreditgivning utan om sådan vore nödvändig betala ersättning, för att någon agent åtog sig ansvar för medlens ingång, liksom betala ränta för att omgående kunna disponera intäkten (par 6).

d) Löpande villkor för uppköp av myntmetall på olika håll skulle konsulerna i London, Amsterdam och Lissabon meddela Askelöf. Vore ingen särskild fördel att vinna där, borde mynt köpas i Italien och skickas med något svenskt fartyg som gick direkt hem. Silver, särskilt spanska piastrar, vore mera eftertraktat än guld (par 1, 7, 8).

I vissa av bestämmelserna rörande ombudets personliga villkor spåras erfarenheterna från föregående år (par 11):

förekommer, att Herr Protocolls Secreteraren icke kan anses i och för sin här wid Verket innehafvande tjänst, förpligtad att denna resa företaga, hwilken således ej annorlunda kan betraktas än som ett enskilt uppdrag, och dessutom ogörligt är att bestämma hwad kostnader dervid kunna förekomma, will Kongl. Directionen hafwa beviljadt Herr Protocolls Secreteraren ... kostnader efter afgifwande räkning, hwilken dock i de delar der sådant låter sig göra, bör förses med de Verificationer som kunna anskaffas och åtminstone i det hela styrka påföringens rättighet.

Direktionen vågade lita på att ombudet skulle ”i kostnaderna winna all möjlig besparing” (par 12).

Askelöf var trögbedd och vädrade oro inför denna resa. Direktionen såg sig därför föranlåten att försäkra honom, ”att motgångar eller olyckor, som icke kunnat förutses eller åtgärder, af hwilka en annan utgång än den som med skäl kunnat påräknas, till äfwentyrs inträffar, icke skola räknas Herr Protocolls Secreteraren till last” (par 12).

Den andra hälften av dokumentet av den 18 maj ägnades åt att göra ilastning och skeppning så riskfria som möjligt. Större delen av spannmålen, främst allt korn, skulle tas från lager. Detaljerade order gavs om vilka magasin som skulle lämna den. Här gällde det att sända poster som samtidigt var gamla och i gott skick. Rengöring (harpning) förutsattes ändå i många fall. Av havre var förråden inte alls lika stora, varför en del nyköpt vara skulle komplettera (punkt 2, 4, 5, 6).

I några fundamentala punkter försökte AMD förebygga att spannmålen försämrades under transporten. Tre medel förutsågs. ”Luftrör av bräder” skulle finnas ner genom lasten, så att denna skulle kunna vädras. Partygen skulle inte ta full last, utan ledigt utrymme skulle finnas under däck, så att säden skulle kunna skyfflas under resan. Lastrummen skulle invändigt täckas med bastmattor (punkt 3). Resonemangen om skepparens och AMD:s respektive åtaganden enligt certeparti var mycket ingående. Några veckor senare utsågs ett särskilt ombud, kapten von Stierneman, med egen utförlig instruktion att besörja skeppningarna från Västsverige.⁴²

I väsentliga stycken kom det omfattande styrdokumentet att följas noggrant. Sedan kvalitetskontrollen vid ilastningen väl vunnit gehör, förefaller den ha varit betydligt skarpare än normalt. Den orsakade några heta dispyter mellan inblandade parter.⁴³

En på kort sikt betydelsefull avvikelse från en grundläggande order inträffade dock. Medan Askelöf 1820 hade kommit iväg från Stockholm dagen efter det att han hade fått uppdraget och rätt snabbt hade farit till England, stannade han denna gång kvar i huvudstaden. Han deltog i övervakningen av ilastningen där, en för hans vidkommande långt ifrån nödvändig åtgärd. Ett djupare motiv fanns dock. Han hade ännu den 10 juni inte fått någon gratifikation för resan till England.⁴⁴

Via Fock väckte han nu inför den nya expeditionen "fråga om någon särskilt vedergällning för ett så viktigt, ansvarsfullt och tilläfsventyrs med mångahanda ledsamheter och besvär förknippadt värf". Han ville mycket gärna ha ett positivt besked före avresan.

I en lång inlaga "Memoire présenté à Monsieur le Président etc Baron de Fock par J.C. Askelöf, Secrétaire du Roi", som givetvis var avsedd för Karl Johan, hävdade författaren att han hade använts i nationens tjänst på främmande boten så gott som oavbrutet sedan 1813 utan att få någon rimlig ekonomisk ersättning för sina kvalificerade tjänster.⁴⁵ Kungl Majt accepterade dock inte propån. Visserligen utlovades Askelöf en gratifikation men "lämpad efter hans besvär wid berörde uppdrag och den nit och skicklighet han derunder ådagalade".⁴⁶

Askelöf som fick en del ändrade instruktioner av direktionen den 10 juli, deltog sista gången före sin avresa i direktionens sammanträde, när avslaget på hans ansökan behandlades.⁴⁷ Bortåt åtta veckor hade då gått, sedan han i stor hast utsågs till ombud för expeditionen till Italien.⁴⁸

Ny, inte alltför upplyftande information låg bakom beslutet av 10 juli att ge Askelöf fria händer att finna bästa mottagarhamn i Medelhavet. Svar på förfrågan om priser och försäljningskostnader till svensk-norska konsulter i hamnar vid Nordsjön, Atlanten och Medelhavet hade ingått (jfr åtgärd 3, ovan s 59). Med hänvisning till dessa ansåg direktionen ej "export af Spannemål till andra än Italienska Hamnar, efter närvarande förhållanden, kunna utan allt för betydlig förlust wärkställas". Den meddelade dock att "prisen äfven i dessa hamnar nu mera hafva fallit, i anseende till betydlig tillförsel". Det var en liten tröst att priserna i några italienska hamnar, exempelvis det mindre viktiga Civita Vecchia, hade hållit sig bättre. Det siffermaterial från april—juni 1821 som meddelades pekade dock inte entydigt ut italienska hamnar som fördelaktigare än andra mottagare (tabell 4).⁴⁹

Tabell 4. Priser minus vissa kostnader vid spannmålsförsäljning i utländska hamnar under andra kvartalet 1821 (riksdaler /svenska/ banko per tunna)

	korn	havre
Amsterdam	3.11. 3	2.24. 1
Rotterdam	3.23. 2	2.31. 7
Antwerpen	3.30. 7	2.16.10
London	6.29. 6	5.40.11
Calais	—	4. 1. 6
Bordeaux	4.15. 3	2.39. 9
Marseille	5. 7.—	5.43. 1
Livorno	4.17. 3	6. 1. 7

Källa: Riksarkivet, allmänna verks m fl skrivelser till Kungl Majt vol 439, AMD till Kungl Majt 19/7 1821.

Anm: Avdragna kostnader ligger normalt mellan —.24 och 1.— . Försäkringar och frakter ingår inte i avdragen.

För fyra hamnar låg siffrorna högre, något som delvis berodde på att konsulerna där inte hade gjort avdrag för kostnader på platsen (tabell 5).

Tabell 5. Priser vid spannmålsförsäljning i utländska hamnar under andra kvartalet 1821 (riksdaler /svenska/ banko per tunna)

	korn	havre
Le Havre	5.32. 1	4. 7. 7
Nantes	5.32. 3	4.43.—
Lissabon	5.10. 9	—
Genua	6.16. 5	6.41.10

Källa: Riksarkivet, allmänna verks m fl skrivelser till Kungl Maj:t vol 439, AMD till Kungl Maj:t 19/7 1821.

Anm: Inga kostnader till och i hamnarna är avdragna.

Noteringarna bör till en början jämföras med den visserligen inte bekräftade uppgiften i samband med kalkylerna från Lissabon att *korn* i Sverige torde ha kostat AMD 5—6 rdr. Då är det svårt att förstå, hur några personer i ansvarig ställning kunde starta exportföretag. Fälls däremot gångbara priser i berörda svenska hamnar in, med sin markanta nedgång på ett år, är det inte lika lätt att kritisera för våghalsighet. Det är inte orimligt att ansvariga inför de lägsta priser som hade rått på många år kände tvånget att göra något radikalt (tabell 6).⁵⁰

Tabell 6. Spannmålspriser vid magasin under våren 1820 och 1821 (riksdaler banko per tunna)

	1820		1821	
	korn	havre	korn	havre
Norrköping	8.12		4.16	
Kalmar	8. 8		4.24	
Ystad	5.40	3.24	2. 8	1.24
Malmö	6.—	4.16	2.24	1.16
Landskrona	5.16	3.32	2.16	1.24
Göteborg	7.16	4.24	4.—	2.16

Källa: Riksarkivet, AMIA, kammarkontorets arkiv, anteckningsbok över spannmålsbeholdningen.

Anm: Priser från början av juni har i första hand utnyttjats. För orter där uppgifter då saknas, har närmast föregående tillgängliga tidpunkt valts.

För havre skulle en optimist ha kunnat glädja sig åt Livorno och Genua, men det var till Neapel — till följd av den tidigare avsaknaden av konsul utan redovisat prismaterial — som varan skulle gå.

En av meddelarna till tabellerna 4 och 5 måste ha varit den svensk-norske konsulen i Livorno. Har han gett några verbala upplysningar till AMD, har de

nog liknat dem han något senare lämnade sin vanliga huvudman: "Skörden detta året, Så af Olja Som Spanmål liknar Sig att bli ovanligt ymnog hwarföre man förutser ansenligt fallande i priserne å Samma Vahror".⁵¹

Den 8 augusti 1821 ankrade den förste skepparen, Wickberg, som seglat från Stockholm i början av juni, med korn i Livorno. Askelöf hade då inte ens hunnit passera Innsbruck. Lasten såldes snabbt.⁵² Men innan händelserna i Italien tas upp, ska förberedelserna för expeditionen bedömas utifrån den sammanfattande berättelse AMD avgav i slutet av september.

Sedan de sista av 29 ivägsända fartyg hade lämnat Sverige först i början av september fann AMD anledning att avge en samlad berättelse, om hur expeditionen hade organiserats. Von Stierneman, ombudet i Göteborg, hade avtackats och lämnat sin berättelse strax dessförinnan.⁵³ Denna inte avsedda tidsutdräkt bedömdes dock nu inte som olycklig. Successiv ankomst av fartygen borde förhindra kraftiga prisfall.

Fartygen hade seglat från sju hamnar — Stockholm, Norrköping, Kalmar, Ystad, Malmö, Landskrona och Göteborg — med tillsammans 36 386 tunnor korn och knappt hälften så mycket havre, 18 632 tunnor, dvs totalt tre gånger volymen till England året innan.⁵⁴ Därav gick ungefär hälften till vardera av de båda utvalda destinationerna, 27 349 tr korn till Livorno samt 9 037 tr korn och 18 632 tr havre till Neapel. Den mesta säd som hade gått ut hade legat i svenska magasin minst två år. Den bedömdes vara fullkomligt torr och av god och ren beskaffenhet och hade så långt tid och övriga omständigheter medgivit genom harpning och kastning befriats från främmande ämnen. De försiktighetsmått som instruktionen därutöver föreskrev bedömdes ha iakttagits vid ilastningen.

Så långt AMD kände till, hade inte några egentliga olyckshändelser drabbat fartygen. Visserligen hade ett av dem utgången från Stockholm träffats av storm i Kattegatt, måst anlöpa Göteborg och tillfälligt lossa lasten där, då dock bara en enda tunna befanns vara skadad. Ytterligare ett, från Göteborg, hade råkat ut för flera veckors motvind, då havrelasten hade "tagit värma", och hade måst gå in till Kristiansand för reparation och för kontroll av lasten. Båda händelserna bedömdes tydligtvis som godartade. AMD rapporterade också att Askelöf skrivit från Livorno 27/8 (brevet ankommet 22/9), att tre fartyg då hade hunnit anlända till de båda hamnarna:

Någon försäljning deraf war wäl redan börjad men som resultatet i den delen icke med fullkomlig tillförlitlighet blifwit upgifwet, kan Directionen ej eller derom för närwarande något yttrande i underdånighet afgifwa. Directionen hyser dock den förmodan att detta owanliga och MagazinsInrättningens interesse så nära rörande företag kommer, så widt dess framgång icke beror af oförsedde förhållanden, hwilka hwarken kunna beräknas eller stå att afböja att genom det insigtsfulla och nitiska ombudets bemödanden erhålla en önskad utgång;

Det här använda källmaterialet om den italienska expeditionen kommer mest från den närmast ansvarige, J C Askelöf.⁵⁵ Det kan tyckas att ett sådant underlag skulle vara partiskt på svärgenomskådat sätt. När upplysningarna kommer

fördelade över tiden, avslöjar nya informationer dock rätt effektivt tidigare missbedömningar eller försök att frisera verkligheten.

I fortsättningen granskas försäljningen av den först ankomna lasten. Därefter görs en kort kronologisk genomgång av expeditionen. Sist kommer dennas resultat att redovisas.

I sitt brev av den 20 augusti 1821 gav konsul Grabiën en utförlig redogörelse för omständigheterna kring försäljningen av den först ankomna lasten. Med ymnig skörd i hela Italien, stora lager i Livorno, "en gräsluckt och unkenhet" som var vanlig hos laster från Norden, samt rykten "att 20 Laddningar endast från Sverige, blifwit afsände åt Medelhafwet" kände han sig tvungen att sälja snabbt. På sätt som alltid har legat nära till hands för ett försäljningsombud som knappast motsvarat förväntningarna antyde han den egna skickligheten inför huvudmannen. Han hade haft "den satisfaction, att wärkställa försäljningen till det högsta pris och bästa Vilkor, Som nervarande rätt swära omständigheter medgifvit".⁵⁶

Askelöf kom till Livorno 26 augusti och skrev dagen efter till sin direktion. Han bedömde att konsuln nog inte behövde haft så bråttom. Kronan var ju inte ute efter att skaffa pengar till tryckande behov.⁵⁷

Nöden påkallar således ej försäljning i den mest ofördelagtiga period. Ehuru Kronan ej drifver spannmålshandel för att derved erhålla köpmansvinst, är dock klart att man söker vara skadeslös, eller åtminstone förlora så litet möjligt är. Då således en ej obetydlig förlust nu skulle vara gifven i händelse af snar försäljning, men en magazinerig för någon tid ... har alla utsigter för sig att medföra fördel, och i det värsta fall endast räntan och magazins-kostnaden kunde blifva den ytterligare förlusten, så är min tanka, att Svenska Kronan, på ett så betydligt Capital, som det i dessa spannmålsaster instuckna, ej kan annat än våga faran af en obetydlig och osannolik tillökning i förlust, för att vinna en högst sannolik lindring deri eller till och med skadesfrihet, derest någon den minsta förändring i Conjunctionen inträffar. ...

Jag tror ej att man behöfver oro sig öfver utgången på företaget i det hela. Med litet tålmod lugn och beslutsamhet här på stället, hoppas jag att allt skall i sinom tid blifva så arrangeradt, att åtminstone betydlig förlust ej kommer i fråga.

Bara några veckor senare var Askelöf och direktionen klara över att utfallet var ändå sämre än som först förmodats. På grundval av Grabiëns rapport direkt till Stockholm hade Fock räknat om bruttointäkten och funnit den vara mindre än 4 rdr bko/tunna: "Detta klena pris lærer knappast ersätta fragten och omkostnaderne". Askelöf som hade bättre möjlighet att bedöma avbränningarna förmedlade en lite mindre dyster bild. Utöver frakt och omkostnader i Livorno gav försäljningen 1 1/2 rdr bko/tunna. Ombudet skulle senare — nog mera negativt än rimligt — kalkylera detta som 1/4—1/5 av vad som behöfts för att täcka bokföringspriset i Sverige.⁵⁸

Grabiës försäljningsräkning, daterad 30/8 1821, visade att frakten tog 54, och hamn- och försäljningsavgifter i Livorno 18 % av bruttointäkten. Nettot

stannade alltså vid 28 %. Ändå såldes denna last direkt från fartyget utan kostnader för uppläggning.⁵⁹

Stor uppmärksamhet ägnas här åt den första lastens öde. Anledningen är enkel. Diskrepansen mellan förväntat och realiserat utfall var så uppenbar, att den knappast tycktes ha kunnat uppstå utan försummelse från någon agerande. I konselj efterlystes Grabiens instruktioner. När de visade sig vara mycket allmänt utformade, gick han tills vidare fri.⁶⁰ Småningom sattes nitet också i fråga hos några skeppare som hade varit på väg länge och kommit fram med dålig vara. Inte heller i deras fall kunde misstag dock påvisas.⁶¹

Karl Johans letande efter skyldiga och de flesta inblandades övertygelse att resultatet av den första lastens försäljning var långt sämre än vad som borde vara normalt förde till stor försiktighet från både Askelöf och AMD. Ombudet framhärddade en tid i att kornlasterna snart måste möta högre priser.⁶² Direktionen och dess chef lämnade knappast någon information eller några självständiga instruktioner till Italien för att inte ge hugg på sig.

Enligt planerna kom Askelöf ganska snart, efter mindre än en månad, att fortsätta från Livorno till Neapel. Havreförsäljningen där var relativt sett ett glädjeämne. Varan avsattes visserligen inte till prognosernas priser men utan förluster. De mindre positiva omdömen som i förväg hörts om korn i Italien visade sig högst berättigade. Vidden av problemen framgår bäst av att Askelöf fann en reexport av svensk spannmål från Italien till England rätt attraktiv, om det senare landet hade öppnats för import. Efter det att möjligheten förelegat några höstmånader 1821, sjönk dock priserna i England, och alternativet tonade bort.⁶³

En del av ansträngningarna under denna tid ägnades åt att på bästa sätt motverka förluster från laster på skadade fartyg. På något sätt är det signifikativt för expeditionen att det enda fartygsnamn som förekom i mer än ett exemplar var Hoppet, men att samtliga bärarna av det råkade ut för sjöskador. Ett fall gällde totalförlisning.⁶⁴

Medan kornpriset under senare delen av 1821 hade legat högre än det Grabien hade sålt till men inte högt nog för att Askelöf skulle våga utnyttja uppgången,⁶⁵ sjönk det därefter och var under huvudparten av 1822 både mycket lågt och nominellt (spekulanter saknades). Under dessa omständigheter började AMD fråga Askelöf, om han inte skulle kunna återvända till Sverige och låta den direkta försäljningen skötas av någon italiensk agent.⁶⁶ Frågan om hemresan kom sedan att diskuteras i ungefär ett år, utan att AMD ansåg sig kunna ge en bestämd order. Askelöf var verbalt villig att komma hem men fann flera gånger rätt plausibla skäl för att stanna kvar.

Under tiden 10/12 1822—9/4 1823 iakttog han med krystade efterhandsmotiveringar brevtystnad gentemot Stockholm. Från sommaren 1822 hade direktionen och dess chef ivrigt efterlyst försäljningar i Italien och redovisningar av dem. Ständernas revisorer skulle snart granska AMD:s förvaltning och 1823 var det tid för lagtima riksdag.⁶⁷

är både för mig och Directionens ledamöter så mycket obehagligare, som allmenna uppmärksamheten, hwarmed alla Directionens åtgärder följas, är synnerligen fästad på utgången af Spannemåls Expeditionen till Italien. ... gifver nya anledningar, som hota Directionen med oblidna omdömen, och göra att Directionen går ett steg närmare sin upplösning.

Emedlertid föränlåtes jag nu på det enträgnaste anhålla, att Herr Protocolls Secreteraren använder alla möjliga medel, som kunna befordra en skyndsam försäljning och slut på hela affairen, emedan Hans Majt Konungen med största inquietude emottager hwarje notice, som innehåller att försäljningen ännu ej är slutad. De swaga och nästan helt och hållet tillintetgörande förhoppningar, som hämtades af ett Herr Protocolls Secreterarens föregående bref, vågade jag för ingen del framlägga för Konungens ögon, och jag är nu glad, att hafwa sparat både Hans Majst och mig denna ledsamhet. En omständighet, som ökar wigten och angelägenheten af snart slut på vår export affair, är det snart instundande Riksmötet, då wederbörande icke skulle underlåta att ännu wärre uttyda våra åtgärder, i fall man ej hade försållt den spannemål, som 2ne år förut blifvit utskeppad, eller kunde ha redogörelse för försäljningen att tillgå.

Askelöf hävdade att han hade rapporterat allt som överhuvud kunde rapporteras. Direktionen å sin sida fann sig länge ur stånd att ge något som liknade sammanfattande bedömningar. Den redovisning som AMD lämnade i april 1823, då den blifvit ställd mot väggen inför en snabbtillsatt kommitté som skulle utreda inrättningens ställning, lämnade mycket övrigt att önska.⁶⁸

Ombudet for från Livorno 22/8 1823 och inträdde i AMD efter något mer än två års vistelse i Italien. Han skötte brevledes avvecklingen av återstående spannmålsposter.⁶⁹

Till följd av 1823 års riksdags beslut att ej bevilja nya anslag kom magasinsinrättningen att läggas ner. Den oredovisade men påtagligen mycket misslyckade expeditionen till Italien var en av flera angreppspunkter mot regeringen och direktionen. Den senare efterträddes med april 1824 av en utredning för att avveckla affärerna: i görligaste mån driva in fordringar och sälja fast och lös egendom. I denna kom Askelöf att arbeta under en uppstigande stjärna på den politiska himlen, Carl Johan af Nordin. Under en övergångstid, t o m juni 1826, kom han på så vis bättre undan än AMD:s chef och tre direktionsledamöter, som samtliga avkopplades från verksamheten.⁷⁰

Den definitiva avvecklingen av det italienska äventyret gick långsamt. Ännu när Askelöf i november 1825 avgav sina sluträkningar kvarstod en oredovisad, till Tunis reexporterad spannmålspost, liksom tvistigheter om betalning av fraktmedel. I flera repriser bad han om gratifikation för sina båda resor och om ansvarsfrihet för den senare av dem.⁷¹ Han fick för sina 2 1/2 år utrikes mindre än vart och ett av de båda ombud som 1817 hade köpt upp spannmål för AMD fick för sina halvårsuppdrag.⁷² Men medan deras insatser bedömts som ekonomiskt klart fördelaktiga för nationen och direktionen, kunde inte den italienska affären med bästa vilja i världen karakteriseras som något annat än ett fullständigt misslyckande.

De exporterade lasterna inbegripet ilastningskostnader och försäkring stod

i tillsammans 258 698 rdr banko. Försäljningsnettot sedan frakter och provisio-
ner m m hade betalats i Italien blev 78 693 rdr. Räknat på detta sätt var intäk-
terna 30 % av kostnaderna. 40 243 rdr, eller mer än hälften av betalningen, kom
i form av piastrar på ett svenskt fartyg. Efter denna enda sändning hade remiter-
teringssättet bedömts vara alltför dyrt.⁷³ De vid början av 1825 ouppgjorda del-
affärerna var till omfattningen så obetydliga, att deras reglerande inte på något
sätt skulle förändra helhetsbilden. Förlusten, tills vidare 180 005 rdr banko,
innebar att ett ganska litet tillskott av myntmetall hade köpts särdeles dyrt.

6

Några avslutande iakttagelser bör ges. När ständerna normalt sammanträdde
endast vart femte år, och när den ekonomiska lagstiftningen var lagd på Kungl
Maj:t, var det en skyldighet för regeringen att vaket följa utvecklingen av skör-
dar av och efterfrågan på spannmål. Karl Johan personligen prioriterade av allt
att döma det här fältet mycket högt. Han synes ha ömmat mera både för miss-
växtdrabbade och prisfallshotade än vad hans rådgivare gjorde. Han förföll
ganska lätt till önsketänkande, när han letade efter utvägar att hjälpa dem.

Åren 1820—21 var överflödet av spannmål påträngande. Kronan borde hjälpa
till att kanalisera det. I början av 1821 försökte dock flertalet inom AMD med
biträde av statsråds-kretsen att inskränka upphandlingen till enbart riad säd och
den vägen förhindra att magasinslagren växte kraftigt. Efter en dramatisk, nå-
got luddig vädjan från Karl Johans förtrogne, B W Fock, vidgades uppköpen
också till de mycket vanligare kvalitéerna av icke rejält torkad (oriad) säd.⁷⁴
Därmed var möjligheterna att resa motstånd mot förnyade exportskeppningar
mindre: lagren kunde inte bara fyllas på utan måste också lättas.

Ändå är avrådanen av det portugisiska alternativet i början av april 1821
nästan misstänkt massivt. Kunde två köpmän som möjligen själva hade fått del
av inkomstbringande affärer så påtagligt skära av grenen de satt på utan att på
något sätt vara införstådda i några bredare överväganden?

När AMD:s tidigare tveksamma ledamöter i början av maj närmast överrump-
lades av det italienska förslaget, restes inget motstånd, trots att det presente-
rade underlaget knappast fyllde de krav ett officiellt verk hade sagt sig böra
ställa. Beslutsfattandet på lösa boliner fick i stället ge plats för en inledningsvis
seriös implementering från direktionens sida. Strävandena att välja lämpliga
fartyg och lasta så riskfritt som möjligt visar magasinsinrättningen som ett om-
sorgsfullt administrativt organ med god överblick.

Tyvär var inte ens denna omsorg tillräcklig för att alla lasterna skulle
komma fram i god kondition. Här hade faromomenten trots allt underskattats.
Åtminstone fem fartyg blev så illa skadade, att lasterna förlorade kraftigt i
värde. Ytterligare andra hade försämrats utan att något haveri hade förekom-
mit. Magasiner och "rekonditionering" drog också kostnader som inte alls
hade kalkylerats in (utom alternativt i det försiktiga portugisiska fallet).⁷⁵ Å

andra sidan måste den exporterade säden ha hört till de bästa bestånd som funnits tillgängliga. Att oriad säd hade varit magasinerad två år i Sverige och därefter delvis lika länge i Italien utan att fördärras av värme och olika skadegörande djur, översteg med marginal vad som dittills bedömts tänkbart.

En betänklig brist gällde samordningen mellan Sverige och Italien. Askelöf påpekade flera gånger mera i förbifarten att han saknade kännedom om försäkringsvillkor och inköpskostnader i hemlandet, varför hans bedömningar i viktiga frågor delvis hängde i luften.⁷⁶ Direktionen å sin sida fann, med viss rätt, att försäljningsrapporteringen från Italien var tunn, svåröverskådlig och mycket långsam. Ingen av parterna gjorde dock några riktiga försök att övervinna sådana svårigheter. De vågade inte i tillräcklig grad ta ansvar för ett företag som var politiskt brännbart. Sina brev till direktionen vågade Askelöf inte formulera särskilt öppet och tydligt, då han förmodade att de trycktes.⁷⁷

Det är nog inte helt ovanligt, att sämre förberedda affärer än denna har gett betydligt bättre resultat. Till sist stred AMD och Karl Johan mot krafter som ställde vana spannmålshandlare i andra länder inför svåra prov. I Nordeuropa inträffade utomordentligt goda skördar under åtskilliga år i början av 1820-talet. När historiker har talat om en jordbrukskris, t ex i Danmark, under denna tid, har den främst gällt odlare med stora kvantiteter spannmål till avsalu.⁷⁸ Rapporterna från länderna vid Medelhavet visar både ökad tillförsel från norra Europa och mycket rika skördar på olika håll i det egna området.

Att debutera som exportör i mycket stor skala under sådana omständigheter var ytterst vanskligt. Även om inte skördarnas framtida utfall kunnat förutses, borde nog de skyddsåtgärder mot utländsk spannmål som prövades på många håll och som Sverige ju inte självt stod främmande för, ha utgjort ett memento. Under få perioder torde ordnad spannmålsexport ha varit svårare att bedriva än under 1820-talets första hälft. Sedan expeditionen en gång hade beslutats, bör förlust ha varit trolig. Antagligen kunde den dock ha blivit klart mindre, om inte hela verksamheten förlamats av den olyckliga starten.

Appendix

J C Askelöf såsom AMD:s ombud vid havreexport angående levnadskostnader i London (redogörelsen daterad 18 maj 1821)

Hvad sluteligen vidkommer de uplupne kostnaderne i och för min öfverresa till England och vistandet derstades, så äro de för det första alla utgifter, dem jag påfört min räkning för Resor och Tractamente i Sverige, enliga med Stat, och jag har dervid ej annat att tillägga, än att jag, hvarken under resan eller vistandet i Götheborg, kunde på långt när bestrida mitt underhåll med de anslagna 3 Rd om dagen. Sjöresan till och ifrån England är utförd i enlighet med Captensens qvittance för den förra. De påförda Drickspenningarne om bord grunda sig på gammalt bruk, och hvar ock en, som gjordt denna resa, vet att de lika väl utgjöra en stående utgiftspost, som om de grundade sig på Taxa. De 450 £ Sterling, som i räkningen finnes utförde för Underhålls kostnader m.m. i England och under resan, hvilka jag omöjiligen kan i detalj verificera, tarfva en närmare förklaring. Jag geck om bord i Götheborg den 6te October 1820, och återkom dit den 13 Mars 1821. Min frånvaro från fäderneslandet uptog således en tid af 5 1/4 Månad, af hvilken de fem Månaderne, ifrån den 11 October till och med den 10 Mars tillbragtes i London, som utan all jämförelse är den dyraste Ort i Werlden. Som Sjöresan emellan England och Sverige mången gång tarfva 2 a 3 Veckor, och Captenen för den betalte fragten ingen ting annat lämnar Passagerarne än Soppa och färskt Kött, samt dåligt Thé, oftast utan mjölk, så är man nödsakad att, både i Götheborg och Harvich, förse sig sjelf med alla förnödenheter för åtminstone en 14 dagars resa, och denna proviantering är på bägge ställena, särdeles i Harwich, ganska kostsam. Hvad möjiligen öfverblifver förbjuder anständigheten och bruket, at vid framkomsten föra ifrån bord; och den en gång gjorda inköpskostnaden lider således i intet fall någon minskning. I sjelfva London är det visserligen ej omöjeligt att, särdeles om man der är en gång för alla bosatt, eller vet att man kommer at der qvarblifva, t.e. ett helt eller halft år, inrätta sig så economiskt at man med 1 £ Sterling om dagen, eller något deröfver, kan draga sig fram. Men man måste då hyra en Vindskammare i något privat Hus, i en af de med London sammanbygda aflägsna byarne; man måste åtnöja sig till frukost med Thé, Complexionen må fördraga denna föda, eller icke; man måste inskränka sig till ett enda ordenteligt Mål om dagen; och då ej äta mer än stekt Kött och Ost, och dricka ett krus dricka; man måste taga denna föda på ett näringsställe, eller såkalladt Eatinghouse, emedan samma förtäring är tre gånger dyrare på ett anständigt Caffehus i City eller ett Hôtel i Westminster; man måste afsäga sig alla förfriskningar och deribland särdeles Win, hvars nyttjande likväl Climatet der oumgängeligen fordrar, om man vill blifva vid hälsan; man måste aldrig nyttja Wagn, aldrig fara i båt, aldrig besöka Spectaclet eller några offentliga nöjen; och framför alt — man måste icke hafva några affairer, emedan man i detta fall nödgas vara väl klädd, bo anständigt, och på ett för handeln och förefallande transactioner väl belägit ställe, spisa på något af de

bättre Wårdshusen, göra besök, gifva drickspenningar, och då man ej är i rörelse, eller på Beursen, eller i hamnen, uppehålla sig på det Caffehus, der de personer, med hvilka man har at göra, bruka infinna sig, häldst de mästa och största affairer, med undantag af Wäxelsluten, göras på Caffehusen.

Efter denna allmänna reflexion, hvars rättighet jag förmodar af ingen, som varit på stället, kan bestridas, utbedjer jag mig få tillägga någodt angående vissa hufvudsakliga utgifter, för at visa dyrheten i London, och huru långt min räkning är ifrån at vara öfverdrifven, hvilket eljest lätteligen skulle kunna yrkas af den som, utan kännedom om förhållanderne, endast ville förvandla beloppet i Svenskt Mynt, efter Course; och jämföra mina utgifter med hvad en enskildt person kan behöfva depensera i Stockholm, eller hvilken annan Hufvudstad i Europa som häldst — för Logis, bestående af ett städadt Rum en trappa upp, samt ett Sofrum 3 trappor upp, så stort at utom sängen endast ett litet bord och 2 stolar der kunde rymmas betalte jag dageligen 12 s. Som det var vinter och rummen derföre behöfde upeldas, upkom deraf en särskild kostnad för Kol, i båda rummen tillsammans 3 s, Ljus 1 s på dygnet. At jag ej kunde umbära det städade rummet (Sitting-room) 1 Trappa upp, inses lätt, när man besinnar, att jag alla förmiddagar till kl. 11 hade at emottaga besök af Skeppare, Mäklare och andra personer, hvilka ej ens kunnat få platts i det lilla Sofrummet, om också bruket tillåtit at der emottaga dem. Caffé eller Thé kostar alla morgnar en half Krona, eller 2 s 6 d.. Den som ej är van vid Engelska lefnadssättet, kan med denna frukost ej uthärda till kl. 5 eller half 6, den vanliga middagstimman, och man nödgas således på förmiddagen taga någon kall mat, som åtminstone kostar 2 a 3 s. Middagsmåltid med Brännvin och dricka kan öfverhufvud antagas till 9 s på de bättre Wårdshusen, på några mer på andra mindre. En butelj öförfalskadt Portvin kan ej fås under 6 s 6 d.; gammalt och särdeles godt är dyrare. Alla andra Winslag kosta ojämförligt mer, och en butelj medelmåttigt godt, franskt rödt Win åtminstone 13 s. Hyrvagnar, dem man, i anseende till de stora afståndet i en så vidlyftig Stad som London, ständigt behöfver, äro dyra, och Kuskarne, som äga rätt at välja om de vilja betalas efter vägens eller tidens längd, kunna af den främmande nästan aldrig controlleras, hvadan man merendels af dem prejas. En Hyrvagn, begagnad i 4 timmar kostar 11 s. Wanligen låter man dem ej vänta, utan tager en ny vid hvarje platts der man uppehållit sig; men i detta fall fordrar Kusken betalning efter vägens längd, hvarvid den resande, utan biträde af någon på stället boende, får finna sig i det miltal som Hyrkusken upgifver, derest ej bägge plattserne, den hvarifrån och den dit man farit, stå utsatte i taxan. Båtfarter i hamnen äro väl taxerade, men den som låter ro sig ifrån det ena fartyget till det andra, eller eljest i någon rigtning den taxan ej nämner, får finna sig i högre betalning. Samma förhållande är i all ting, och man kan knappast röra sig eller begära något utan at få betala åtminstone Drickspenningar. Dessa drickspenningar utgöra hvar dag en betydlig summa, och det så mycket mer, som uppsararne på Wårdshus och andra allmänna ställen, långt ifrån at lönas, köpa af Wårdarne sina plattser, och betala derföre årligen ansenligt, endast räknande på drickspenningar af Gästerne, efter en på

hvert ställe stillatigande antagen Tariff. På St Pauls Coffe house, der jag bodde längsta tiden, utgjorde Drickspenningarne dageligen: Till Kammarpigan, som städar rummet och bäddar 1 s. Till Uppassarne i allmänna Cafferummet, 3 till antalet, 2 s utan afseende derå, om jag förtärde något hemma eller ej; Portvagten 6 d. den så kallade Portern eller bäraren 6 d. och Husdrängen 6 d. tillsammans i dageliga *bestämde* drickspenningar 4 s 6 d. Då nu härtill lägges, att på hvad Caffehus man må ingå, för at samtala med någon som der brukar uppehålla sig, man naturligtvis måste begära något, åtminstone ett glas Watten, och i detta fall gifva i drickspenningar några pences, att man ej kan betala en middagsmåltid utan att tillägga för uppassaren 1 a 2 s alt efter stället anseende, och så vidare för all ting i proportion, samt sluteligen, at denna utgift är så fixerad, at om en främling af okunnighet underlåter at göra den, han då af de tillstädes varande höfligen derom underrättas, så följer deraf at drickspenningar i London, långt ifrån at som annorstädes vara tillfälliga, äro en oundvikelig och högst betydlig utgiftspost, som öfverhufvud kan calculeras till lika belopp om dagen med hvad Middagsbordet kostar. Då man i London vanligen icke går till sängs före midnatten, så tager man, om än ingen formlig aftonmåltid, åtminstone om kring kl 11, något kallt Kött med smör och bröd och ett glas punsch, som ökar dagens utgift med 3 a 4 s.

Till dessa dageliga Utgifter har man vidare at lägga Tvätt, som i London, der till ock med Wattnet köpes för penningar, är dyr och ofta inträffar, emedan fint och rent Linne är för hvar ock en nödvändigt, så framt man vill visa sig utom sitt eget rum, och nödgas man kläda sig vanligen 2 gånger om dagen, emedan Linnet, efter några timmars bruk är af Stenkolsröken orenadt. Att vidare i en så stor Stad som London och i ett Land, der å ena sidan Myntet är så godt, men å den andra KronoUtlagorne så ofantliga och Consumtions afgifterne så tryckande på alt hvad som förbrukas, att alla Engelska Waror kunna köpas billigare i Hamburg än i London, i ett Land der hvar ock en bedömes och anses efter i hvad mohn han följer bruket, så i det ena som andra afseendet, många kostnader måste upkomma för en resande, dem jag ej ens anser lämpligt at här nämna, ehuru jag fått dem vidkännas, torde ej dragas i tvifvel. Emedlertid som något särskildt Tractamente ej blifvit för mig fastställt, utan endast Löfte gifvit att ersätta hvad resan mig kunnat kosta lär dock något afseende få göras, äfven på denna omständighet, och om då alla föregående utgifter, hvilka jag till öfverflöd styrker med bilagde utdrag af tryckta beskrifningen öfver London Lit. D. tagas i öfvervägande, torde ej vägras at jag, utan missbruk af den mig lämnade Latitude uptagit mina kostnader efter strängaste billighet. En konstnär eller en Wettenskapsman, som kan indela sin tid och sitt Lefnadssätt efter eget behag, och ej behöfver komma i andra förhållanden än dem han sjelf söker, kan i London undvika åtminstone en del utgifter, som, då de dageligen återkomma, blifva af betydighet. Jag har i min dubbla Egenskap af Svensk Tjensteman och Kronans Ombud i ett betydligt Handelsföretag, ej kunnat undvika dem, och lefver i den öfvertygelse, at jag iagttagit större Sparsamhet än jag tilläfventyrs gjordt om mina omständigheter tillåtit mig at göra en sådan resa för mina egne medel.

Noter

1. J Stattin, *Hushållningssällskapen och agrarsamhällets förändring: utveckling och verksamhet under 1800-talets första hälft* (Uppsala 1980), s 22—23, 54—55, 139, 188, 215.
2. En utförlig allmän genomgång av kronans magasinsrörelse efter 1775 i Karl Åmark, *Spannmålshandel och spannmålspolitik i Sverige 1719—1830* (Stockholm 1915), kap 7. En stor del av källmaterialet till denna uppsats kommer från inrättningens eget arkiv. Detta kallas i förteckningen på riksarkivet "Bränneri- m.fl. direktions arkiv" men betecknas här AMIA, eftersom också den lokala organisationen och delar i Stockholm utanför själva direktionen ingår.
3. En framställning av spannmålsupphandlingar 1812, 1816 och 1817 samt något av bakgrunden till dem i R Adamson, *Statlig spannmålsmobilisering i Skåne på 1810-talet*. Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholms universitet, stencil, nov 1989.
4. AMIA, huvudarkivet, AMD prot 25/8 1817 par 12.
5. Åmark s 383.
6. Åmark s 384.
7. Denna uppsats är ett led i redovisningen av en fallstudie av AMI. Flera frågor som väcks här vidareförs mera systematiskt på annat håll.
8. Riksarkivet, allmänna verks m fl skrivelser till Kungl Maj:t vol 436, AMD till Kungl Maj:t 22/4 1820.
9. Wilhelm af Klinteberg till Kungl Maj:t 15/4 1820, fogat till vol 436, AMD till Kungl Maj:t 22/4 1820. Samme landshövdingens hemställan, då utan speciell, redovisad underbyggnad, låg bakom också de tullsatsar som gällde från 1/2 1820. Riksarkivet, Statsrådsprot i finansärenden (Str prot fi) 19/1 1820 par 5.
10. De var ungefär fyra gånger så omfattande som vad AMD under sin kampanj vintern 1816—17 hade förmått köpa in.
11. Vol 437, AMD till Kungl Maj:t 23/10 1820. Den ursprungliga avsikten med insamlingen av uppgifterna var att skaffa underlag för beslut om importtullar. Kungl Maj:t hade dock inte vågat vänta, tills det förelåg utan hade fastställt rekordhöga tullar redan den 11 september.
12. Str prot fi 24/8, 7/9 (citaten nedan) 1820. Vid båda konseljerna var behandlingen av kungens brev enda ärendet.
13. Str prot fi 11/9 1820, enda ärendet.
14. D G Barnes, *A history of the English corn laws: from 1660—1846* (London 1930), s 117—179.
15. AMD prot 14/9 1820 par 2. Hur Karl Johan fått uppgiften om chansen att exportera till England vet jag inte. I den naturligaste kanalen, från konsulin i London till kommerskollegiet, nämns inget. Riksarkivet, kommerskollegiet, huvudarkivet, skrivelser från svensk-norska konsulerna, London (E VI a: 235).
16. Vol 437, AMD till Kungl Maj:t 14/9 1820; AMIA, huvudarkivet, kungliga brev, Kungl Maj:t till AMD samma dag.
17. Jfr P G Andreen, *Gustaf Fredrik Wirsén 1779—1827* (Vänersborg 1987), s 29—32. Frågan ifall Karl Johans agerande var förenligt med riksdagens beslut togs upp i konselj följande år, då Klinteberg, föredragande statssekreteraren, och statsråden fann ett nytt användande av medel ur silverfonden oförenligt med beslutet, medan Karl Johan ville ha frågan hänskjuten till bankofullmäktige. Bankofullmäktige gav först ett klart nej för att några veckor senare meddela att kreditiv (samma?) stod till förfogande. Str prot fi 28/2 1821 (andra prot) par 1, 8/3 par 18. Originalupplysningarna i: Riksarkivet, Sveriges riksbanks arkiv, bankofullmäktiges protokoll, huvudserien, renskrivna 20/2, 5/3 1821, ger ingen motivering till det senare tillmötesgåendet.
18. AMD prot 16/9 1820 par 1.
19. Det mest upplysande tidiga materialet är ett tjugotal brevkoncept från Askelöf och hans biträde, fältkassör P W Pripp, i AMIA, ombudsmannens arkiv, koncept 1820—1823. Härtill kommer för hela företaget främst en utförlig reseberättelse från

Askelöf, daterad 18/5 1821, åtföljd av kalkyler över utfallet, samt översänd med direktionens kommentarer i vol 440, AMD till Kungl Maj:t 7/11 1821. På en del punkter ger två serier i AMIA mera ingående information, nämligen Kungl Maj:t till AMD samt AMD prot.

20. P W Pripp till AMD 21/10 1820.
21. Uttrycket från J C Askelöfs reseberättelse.
22. Denna kulturhistoriskt och prishistoriskt intressanta del återges i Appendix.
23. Kungl Maj:t till AMD 28/2 1821.
24. Vol 439, AMD till Kungl Maj:t 3/4 1821; Kungl Maj:t till AMD 4/5 1821. Motsättningen blir dock aktuell bara under förutsättning att nyköpt, billig havre exporteras och inte, som i flera andra sammanhang tänktes, äldre, dyrare.
25. Kungl Maj:t till AMD 29/12 1820; AMD prot 22/1 1821 par 6; jfr ovan tillägg till Askelöfs instruktion, p 2.
26. AMD prot 11/1 1821 par 1, 5/2 par 4.
27. Vol 439, AMD till Kungl Maj:t 2/4 1821.
28. Kantzows och Lindströms kraftiga avrådande förnyades några månader senare efter stor tillförsel från olika håll till Lissabon: "hwarigenom Spanmål till hwad pris som hälst ej stod att afsätta, icke utan den största förlust skulle aflöpa". Ytterligare några veckor därefter meddelades att nästan all spannmålsimport hade förbjudits från mitten av juni. Korn släpptes fortfarande in, men förråden på platsen bedömdes som stora. AMD prot 12/6 1821 par 6, 29/6 par 7.
29. Hans rapporter blev intressanta, när det en tid såg ut som om England skulle öppna för import. T ex AMD prot 16/10 1821 par 9—10.
30. Hans enda redovisade rapport därifrån föranledde ingen åtgärd. AMD prot 19/7 1821 par 10.
31. Sammanställning i vol 439, AMD till Kungl Maj:t 19/7 1821, som redovisas och kommenteras på s 64 .
32. Kungl Maj:t till AMD 3/5 1821.
33. AMD prot 16/4 1821 par 9, 17/4 par 2, 24/4 par 26, 3/5 par 4, 15/5 par 15 (citatet).
34. Kungl Maj:t till AMD 9/5 1821.
35. AMD prot 14/5 1821 par 4.
36. Str prot fi 3/5 1821 par 25; AMD prot 14/5 par 4.
37. Enligt protokollen deltog J C Askelöf såsom adjungerad ledamot av AMD efter sin hemkomst från England i sammanträdena fr o m 26/3 och bl a vid det aktuella tillfället.
38. AMD prot 14/5 1821 par 4.
39. För verkställighet borde man inte avvakta justering av protokollet. Str prot fi 17/5 1821 par 18.
40. AMD prot 18/5 1821 par 1.
41. Detta stämde mindre väl överens med Fleischers ovan redovisade inte alltför optimistiska bedömning för korn till Neapel.
42. AMD prot 2/6 1821 par 1. Inte oviktigt var det att von Stierneman övertalade direktionen för Trollhätte kanalverk att låta bli att, som planerats, stänga kanalen för reparation redan den 23 juli. AMD prot 5/7 1821 par 5.
43. Ett stort gräl utbröt vid lastningen av Kapten Lundstedts brigg Sophia Maria. Askelöf och överinspektören, krigsrådet Ehrenstam, tog två prover varav det ena "war af elak lukt angripit" och det andra "war mycket blandadt med frat och orenlighet efter foglar". Vid skepparens protest hade magasinsbetjäningen hävdadt "att sådant wore likgilltigt, enär i Italien Korn ej annorlunda användes än till Hästfoder". En hätsk strid med många konkreta detaljer beskrivna utkämpades vid de följande dagarnas lossning och besiktning. AMD prot 5/6 par 1, 8/6 par 5, 9/6 par 17. Ett annat fartyg, Conjunctionen, fört av Ekman, hörde till dem som hunnit segla innan den strikta kontrollen hade slagit igenom. Lasten var vid framkomsten så dålig, att den måste säljas till

- mycket låga priser. AMD prot 6/7 1821 par 7. AMIA, Ombudsmannens arkiv, koncept 1820—23, J C Askelöf till B W Fock 21/9 1821.
44. Detta var föga förvånande, eftersom hans berättelse med beledsagande sifferredovisningar inte lämnades till AMI:s kammarkontor för granskning förrän några dagar senare. Själva berättelsen är undertecknad 18/5 1821, dvs samma dag som han för andra gången utsågs till ombud. AMD prot 12/6 par 1.
 45. Vol 439, B W Fock till Kungl Maj:t 10/6 1821 med Askelöfs odaterade skrift som bilaga.
 46. Str prot fi 20/6 1821 par 30, beslutet expedierat 27/6 och behandlat i AMD 12/7 (prot par 3).
 47. AMD prot 10/7 1821 par 2, 12/7 par 3.
 48. I mitten av juni stod det klart att Askelöf knappast skulle hinna ner, tills de första fartygen kom fram. Konsulerna i de båda hamnarna fick då uppdraget att, om så behövdes, ta hand om de första fartygen. AMD prot 20/6 1821 par 1. De var dock i stort sett okunniga om expeditionens förutsättningar.
 49. Vol 439, AMD till Kungl Maj:t 19/7 1821. Av AMD prot samma dag par 1 framgår att Askelöf hade sett rapporten före sin avresa.
 50. Priser av här meddelad typ lämnades varje vecka från landets femtiotal magasin till AMD. De här meddelade kom in i början av juni. För orter där uppgifter då saknas har närmast föregående valts.
 51. Skrivelser från svensk-norska konsulter (E VIa: 229), Joachim Grabien till kommerskollegiet 20/6 (ankommet Stockholm 18/7) 1821.
 52. AMIA, ombudsmannens arkiv, brev till ombudsman Askelöf 1821—24, J Grabien till J C Askelöf 20/8 1821.
 53. AMD prot 24/9 1821 par 11.
 54. Av havren var två tredjedelar nyköpt. AMD prot 12/7 1821 par 10. Jfr not 24.
 55. Under tiden 20/8 1821—22/8 1823 skickade han ett trettiotal brev till AMD, ungefär hälften så många till ordföranden Fock samt en lång rad till sina främsta affärskontakter i Livorno och Neapel. Brev till direktionen och dess chef finns på åtskilliga håll. De flesta, om än inte alla, är bevarade i ombudsmannens arkiv, koncept 1820—23. Vissa, t ex 14/12 1821 och 14/2 1822, kopierades i sin helhet i AMD:s skrivelser till Kungl Maj:t. (Enligt handbrev från statssekreteraren Skogman till B W Fock skulle AMD rapportera om expeditionen en gång i veckan. AMD prot 23/10 1821 par 5.) Vid ankomsten kommenterades breven med skiftande utförlighet i direktionens protokoll. Skrivelserna till Askelöf finns i serien brev till ombudsmannen 1821—24. Långt efter hemkomsten, sedan AMD hade upplösts, avgav Askelöf 23/11 1825 en sammanfattande berättelse som — med många tidigare brev i båda riktningarna bifogade — inlämnades några månader senare i vol 447, AMD:(s utredning) till Kungl Maj:t 1/2 1826. De räkenskapsmässiga redovisningarna som inte var lika tydliga eller utförliga som efter exporten till England, finns i AMD prot 14/4 1823 par 1 och i vol 446, AMD:(s utredning) till Kungl Maj:t 28/3 1825.
 56. Brev till ombudsmannen, J Grabien till J C Askelöf 20/8 1821.
 57. Ombudsmannen, koncept, J C Askelöf till AMD 27/8 1821.
 58. Brev till ombudsmannen, B W Fock till J C Askelöf 17/9 1821; Ombudsmannen, koncept, J C Askelöf till B W Fock 21/9 1821; vol 447, J C Askelöfs berättelse av 23/11 1825.
 59. Brev till ombudsmannen, kopia sänd från Stockholm.
 60. Str prot fi 25/10 1821 par 14; AMD prot 12/11 par 15. Frågan togs dock upp igen sedan det hade observerats, att Grabien hade debiterat sex månaders magasinshyra. Den var olöst när Grabien hastigt dog. AMD prot 12/2 1822 par 5; Askelöfs berättelse 23/11 1825.
 61. Askelöf kunde visserligen i ett bittert ögonblick ösa ur sig skarpa omdömen: "Det är verkligen anmärkningsvärdt att äfven i Medelhafvet börjar den tro stadga sig, som redan på Östersjöplatserna är allmän, att inga Skeppare så ofta göra Avarie som de Svenska". Men på lugnare humör insåg han att man inte kunde rikta några klagomål,

- sedan missöden i laga ordning hade behandlats i sjöförklaringar. Ombudsmannen, koncept, J C Askelöf till B W Fock 13/11 1821 (citatet), 16/4 1822.
62. Ännu mot slutet av 1821 skrev han: "Dessa Avarierne, hvilka det likväl står i ingens magt att förebygga, anser jag för det enda, som kan ge den Italienska expeditionen någon utmärkt ofördelagtig vändning, ty förr eller sednare skall väl äfven kornet kunna säljas till någorlunda drägliga priser." Ombudsmannen, koncept, J C Askelöf till AMD 20/11 1821.
 63. Ombudsmannen, koncept, J C Askelöf till AMD 5/10 1821; AMD prot 16/11 1821 par 23.
 64. På väg från Neapel till Livorno för att kring årsskiftet 1821/22 biträda ett skadat fartyg ramlade Askelöf ner från vagnen och blev sängliggande i bortåt två månader.
 65. Ombudsmannen, koncept, J C Askelöf till AMD 20/11 1821.
 66. Brev till ombudsmannen, AMD till J C Askelöf 12/7 1822.
 67. Brev till ombudsmannen, B W Fock till J C Askelöf 31/7, 26/8 1822.
 68. AMD prot 14/4 1823 par 1.
 69. AMD prot 20/11 1823 par 3, 19/12 par 1.
 70. Fortfarande nära knuten till Nordin är Askelöf därefter känd i en annan skepnad, nämligen som politisk skribent, redaktör för Den Objudne Gästen, senare Svenska Minerva. Per G Andreen, *Politik och finansväsen från 1815 års riksdag till 1830 års realisationsbeslut, II:2, 1823—1830* (Lund 1961), s 293, 358.
 71. Det beledsagande tillstyrkandet från utredningens revisionspersonal var påtagligt partiskt i hans favör. AMD(:s utredning) prot 16/9 1825, 28/1 1826, 14/2, 2/6.
 72. R Adamson, Statlig spannmålsmobilisering. Stencil nov 1989, s 17 med n 65.
 73. Kungl Maj:t till AMD 20/3 1822.
 74. AMD prot 18/1 1821 par 7; str prot fi 31/1 par 5; AMD prot 20/2 par 1; vol 438, B W Fock till Kungl Maj:t 25/2 1821; str prot fi 28/2 par 3.
 75. Exempel på kostnader för rekonditionering av gammal säd i AMD prot 19/12 1823 par 1.
 76. Ombudsmannen, koncept, J C Askelöf till B W Fock 22/2 1822.
 77. Ombudsmannen, koncept, J C Askelöf till B W Fock 21/9 1821.
 78. Søren Olesen, "Det danske landbrug 1815—30 — en undersøgelse af det danske landbrugs produktions- og afsætningsforhold", *Landbohistorisk tidsskrift: Bol og by 2 række 6*, t ex s 36—37.